

Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului – 30 de ani de activitate în slujba cercetării științifice de înaltă ținută (1993–2023)*

Ana-Maria Cătănuș**

În primăvara anului 1993, o mână de entuziaști strânși în jurul profesorului Radu Ciuceanu, fost luptător în rezistența armată anticomunistă și deținut politic în anii cei mai cruzi ai stalinismului, și al lui Octavian Roske, filolog și opozant anticomunist, au pus bazele Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului (INST). Creat la scurtă vreme după Revoluția din decembrie 1989, INST s-a detașat din start de celelalte organisme de cercetare a trecutului recent apărute ulterior, prin opțiunea pentru cercetarea istorică, academică, a formelor de totalitarism din România pe parcursul secolului al XX-lea. Mai mult, asumându-și o anumită modestie financiară specifică instituțiilor de stat, INST a ales să-și desfășoare activitatea sub auspiciile Academiei Române, cel mai înalt for științific și cultural al țării, instituție care a sprijinit INST în demersul său de a cerceta și scrie istorie *sine ira et studio*, departe de orice imixtiune din sfere exterioare celei ale cercetării științifice.

La treizeci de ani de la fondarea Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, rămâne valabilă remarca făcută în urmă cu un deceniu de prof. Octavian Roske, secretar-științific al INST (1993–2022), creatorul principalelor direcții de cercetare și editoriale ale INST: „bilanțul cercetărilor desfășurate sub egida INST se remarcă prin diversitate tematică și o politică eficientă de valorificare, concretizată mai ales prin tipărirea unor volume substanțiale de studii și documente [...], dicționare, abordări monografice, enciclopedii.”

În cele ce urmează, fără a ne propune un bilanț exhaustiv al activității de cercetare a Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, vom prezenta principalele direcții de cercetare, care au făcut ca institutul să consacre în activitatea sa „un discurs de maximă obiectivitate științifică, oferind specialiștilor, dar și publicului în general, studii, monografii, instrumente de lucru necesare înțelegerii fenomenului totalitar” (Octavian Roske, 2013).

Un arc înapoi în timp ne duce în toamna anului 1993, când, la puține luni după înființarea institutului, Consiliul științific (cuprinzând la acea dată, pe lângă fondatorii săi, Radu Ciuceanu și Octavian Roske, istorici reputați, filosofi, sociologi, filologi, precum Dinu C. Giurescu, Ioan Scurtu, Dumitru Șandru, Ilie Bădescu, Vladimir Iliescu, Mihai Golu) a discutat asupra activității INST, din perspectiva a trei direcții fundamentale: *Cercetarea științifică în sistemul Academiei Române și prin finanțări pe programe externe; Publicațiile INST; Manifestări științifice ale INST.*

Aș vrea să menționez aici faptul că încă de la început, INST s-a aflat sub o zodie științifică favorabilă, printre cei implicați activ în proiectarea activităților de cercetare regăsindu-se personalități, precum Paul Caravia, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Armin Heinen, Răzvan Theodorescu, Gheorghe Onișoru, Florian Tănăsescu, Adrian Brișcă, Cristian Troncotă.

Proiectele derulate în primii ani de activitate a INST au permis abordarea unui evantai larg de

*Alocuțiune rostită la sesiunea festivă dedicată împlinirii a trei decenii de la înființarea Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului (10 octombrie 2023, Aula Academiei Române)

**Dr., secretar științific al Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului

teme, parte derulate în cadrul Academiei Române, parte prin obținerea de finanțări de la Ministerul Cercetării.

Dintre acestea, menționăm programele intitulate: *Ideologie și structuri comuniste, 1917–1921* (Florian Tănăsescu); *Mecanismele sistemului represiv. Cazul Reeducării* (Ilie Bădescu); *Lagărele de detenție în România după 23 august 1944* (Dumitru Șandru); *Forme de rezistență antitotalitară. Guvernarea gen. Nicolae Rădescu, decembrie 1944 – februarie 1945* (Dinu C. Giurescu); *Rezistența armată. Mișcările de partizani din Bucovina și Dobrogea, 1945–1958* (Adrian Brișcă); *Procesul de politizare a armatei române, 1945–1958* (gen.(r) Constantin Lățea); *Originile ideologice și evoluția Mișcării Legionare. Dinamica structurilor, 1919–1930* (Ioan Scurtu); *Procesul și aria demolărilor sub dictatura Ceaușescu* (arh. Mihai Nicolescu); *Colectivizarea agriculturii, 1949–1962. Documentare bibliografică* (Claudiu Degeratu, Octavian Roske); *Lagărele de detenție și unitățile de muncă din România, 1945–1964* (Dumitru Șandru); *Mecanismele sistemului represiv în România, 1945–1989. Sintează bio-bibliografică* (Octavian Roske); *Agresiuni asupra spațiului construit și a configurației culturale în România, 1977–1989* (arh. Mihai Nicolescu); *Forme de rezistență antitotalitară. Grupurile de partizani din România, 1944–1958* (Cristian Troncotă); *Ocupația sovietică și nașterea statului totalitar în România, 1944–1949* (Florin Constantiniu).

O parte a rezultatelor acestor teme de cercetare s-a concretizat în serii extrem de valoroase, precum *Ideologie și structuri comuniste în România, 1917–1924* (coord. Florian Tănăsescu, patru volume) și *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție/Ideologie și formațiuni de dreapta în România* (coord. Ioan Scurtu, șapte volume).

Indiferent de sursa finanțării, programele de cercetare au avut ca scop realizarea unor volume de documente, studii, dicționare, memorii, enciclopedii. Fragmente din temele de cercetare și-au găsit locul, înainte de a fi publicate în volume, în revista „Arhivele Totalitarismului”.

În evaluarea activității de cercetare desfășurate mai ales în primul deceniu, trebuie ținut cont că multe dintre fondurile de arhivă privind formele

totalitare cunoscute de România în cursul secolului al XX-lea erau încă inaccesibile cercetătorilor. Tocmai de aceea, INST a acordat un loc prioritar selectării documentelor strânse în cadrul programelor de cercetare și editării lor sub forma unor ediții critice de documente, cu studii introductive, aparat critic, cronologii, ilustrații, hărți, dicționare biografice (și, după caz, interviuri cu supraviețuitori ai represiunii comuniste, în special membri ai mișcărilor de rezistență). Astfel, s-a pus la dispoziția mediului științific instrumente de lucru fundamentale pentru studiul istoriei recente.

Pe lângă seriile editoriale amintite mai sus, menționăm cu titlu de exemplu volumele dedicate *Mișcării de rezistență anticomunistă din România*, care au acoperit toate regiunile țării în care au existat astfel de formațiuni: Banat, Bucovina, Dobrogea, Maramureș, Oltenia, Munții Făgăraș, Apuseni etc. (sub coordonarea lui Radu Ciuceanu, Adrian Brișcă, Octavian Roske, Cristian Troncotă, Marian Cojoc); *Colectivizării agriculturii în România* – dimensiunile politică, represivă, legislativă (coord. Octavian Roske, Dan Cătănuș); *Distrugerii elitei militare sub regimul ocupației sovietice în România* (coord. Florica Dobre, Alesandru Duțu) și multe altele.

O altă lucrare de anvergură, care a reprezentat o inedită și valoroasă contribuție la istoriografia comunismului românesc, a constituit-o proiectul de cercetare multianual *Mecanisme represive în România*, care s-a concretizat în dicționarul *Mecanisme represive în România*, coordonator Octavian Roske: nouă volume, 75 000 de intrări, reprezentând victimele represiunii și persoanele care au coordonat sau au executat acțiunile represive.

Ulterior, și ca urmare a unei evoluții și maturizări instituționale constante, INST și-a asumat alinierea la unul dintre obiectivele prioritare ale Academiei Române în domeniul științelor socio-umane, respectiv realizarea de lucrări fundamentale.

În ciuda unui număr restrâns de cercetători, INST s-a alăturat acestui demers prin programe de cercetare al căror scop a fost realizarea de tomuri de enciclopedie dedicate istoriei regimului comunist (1945–1989), cu accent pe zona represiunii, a instituțiilor de stat și partid, rezistență, opoziție, disidență, biografii ale liderilor comuniști,

funcționarea statului din perspectiva hotărârilor luate la cel mai înalt nivel (CPEX), organizarea judecătorească și dezvoltarea instituțional constituțională a statului.

Până la acest moment au fost publicate patru volume din seria *România 1945–1989. Represiunea*, coordonator Octavian Roske, respectiv volumul *România 1945–1989. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, coordonator Dan Cătănuș.

INST își propune și în continuare să contribuie activ prin programele sale de cercetare la îndeplinirea misiunii principale a Academiei Române, singura instituție care întreprinde cercetare funda-

mentală în România, și să ofere mediului științific și societății în ansamblul ei lucrări de înaltă complexitate științifică.

Înainte de a încheia acest material, se cuvine să menționăm sprijinul acordat întotdeauna institutului nostru de către secția de profil, Secția de științe istorice și arheologie, prin președinții care s-au succedat la conducerea acesteia: acad. Dan Berindei, acad. Alexandru Zub, acad. Alexandru Vulpe, acad. Victor Spinei, precum și de către secretarii științifici ai Secției, acad. Dorina Rusu, domnul Cristian Bobicescu și doamna Alina Bălan.